

PRAVOPISNÉ PRINCIPY, TRANSKRIPCE A TRANSLITERACE

ORTOGRAFIE (pravopis) - souhrn pravidel užívání písmen abecedy při psaní slov, jejich forem a spojení. Principy, na nichž je pravopis různých jazyků založen, jsou různé:

1. **Fonetický** princip vyžaduje, aby grafika přesně odrážela všechny reálně vyslovované hlásky („Piš, jak slyšíš“). Tento princip není v žádném jazyce uplatněn stoprocentně, existují pouze jazyky, v nichž se tento princip uplatňuje jako převládající (srbština a charvátština, běloruština). Požadavky f. principu splňuje pouze fonetická transkripce (viz níže).

2. **Fonematický (fonologický)** princip - každý foném je vyjadřován stejným písmenem nezávisle na pozici, jakou ve slově zaujímá (na hláskovém okolí), srov. r. formy *боб* - *бобы* píšeme stejně, i když výslovnost je rozdílná: [бoп], [бабы].

3. **Morfologický (morfematický)** princip - jeden a tentýž morfém se píše stejně ve všech pozicích, i když výslovnost je různá (ruština, čeština, němčina: r. *плод* - *плоды*, č. *plod* - *plody*, něm. *der Tag* - *des Tages*). V ruštině tento princip převažuje, neplatí však univerzálně (srov. hláskové alternace typu *бер-у*, *на-бр-ать*, *на-бир-ать*, *на-бор*).

6. **Historický** princip zachovává tradiční pravopis slov v souladu s jejich původem, i když v průběhu historického vývoje došlo k značnému rozdílu mezi zvukovou a psanou podobou slov (např. v angličtině nebo francouzštině).

V ruštině převládá *morfologický* pravopis, jsou zde však patrné i prvky principu *fonetického* (srov. psaní předpon *раз-*, *рас-*, *роз-*, *рос-*) a *historického* (pravopis - ь- po šepavých souhláskách, kde již nemá fonetickou funkci: *ешь*, *печь*, *молодежь*).

TRANSKRIPCE - grafický systém, umožňující přesné zachycení zvukové podoby slov a odrážející důsledně a jednoznačně vztahy mezi hláskami a jejich grafickými reprezentanty.

Fonetická transkripce - slouží přesnému písemnému zachycení všech v daném jazyce existujících hlásek a jejich reálně vyslovovaných pozičních variant. Ve f. t. existuje pro každou hlásku speciální znak a naopak - každý znak slouží k vyjádření vždy jen jedné hlásky. F. t. se používá v učebnicích fonetiky, v cizojazyčných slovnících a v učebnicích cizích jazyků. Stupeň přesnosti f. t. může být různá, záleží na jejím konkrétním určení.

Pro ruštinu (resp. ukrajinštinu) se používají dva typy f. transkripce: jedna je založena na azbuce, druhá na latince. V obou variantách jsou kromě azbukových a latinských grafémů využívány doplňující grafémy a diakritická znaménka:

Я не мог высохнуть, так как промок насковозь.

1. ѿа н'ие м™к в%оо съхнут' т...к:ък пр^м™к н^скв™с'

2. ja n'i%o mók výs%ochnut' ták:%ok pr^mók n^skvós'.

Od fonetické t. nutno odlišovat **fonematickou t.**, která odráží fonémovou stavbu slova a abstrahuje od pozičně podmíněných hláskových variant. Fonem. t. nevyžaduje tak vysoký počet jednotlivých grafémů, jako t. fonetická, protože fonémů (jako typových jazykových jednotek) je v každém jazyce nižší počet, než reálně vyslovovaných hlásek.

Zvláštním typem transkripce je tzv. **praktická t.**, při níž se pro přepis cizojazyčných vlastních jmen a názvů používá pouze běžných grafémů daného přejímajícího jazyka. P. t. nepřekračuje hranice běžné grafiky, ale připouští nestandartní užití jednotlivých grafémů (z hlediska pravopisných norem přejímajícího jazyka) - např. v ruš. psaní ю po ж, ш, к, з (*жюри, парашютом, Гюго, кювет*). Cizí fonémy, které v přejímajícím jazyce chybějí, jsou potom zaměňovány za takové hlásky a jejich grafické reprezentanty, které se původním jednotkám nejvíce blíží z hlediska akustického, grafického, funkčního nebo etymologického. Srov. Гёте (něm. Goethe), Шекспир (angl. Shakespeare), Байрон (angl. Byron), Гейне (něm. Heine), Цюрих (něm. Zürich), Лейпциг (něm. Leipzig), де Соссюр (fr. de Saussure). P. t. se používá v běžném tisku, v odborné literatuře, při překládání technické dokumentace, v turistických průvodcích, encyklopediích apod. Doporučená pravidla p. t. do češtiny jsou uvedena v *Pravidlech českého pravopisu*.

TRANSLITERACE - přepis slov a celých textů zapsaných v určité grafické soustavě prostředky jiné grafické soustavy (např. *latinka* → *cyrilice* nebo naopak). Vědecká (odborná) transliterace zcela odhlíží od zvukové stránky jazyka a je založena na principu důsledné záměny každého znaku jedné grafiky za jeden určitý znak druhé grafiky. V. t. připouští nestandardní užití písmen daného jazyka i zavedení doplňujících znaků a diakritických znamének. V. t. se užívá v bibliografických údajích, v katalozích apod., kde je třeba řadit údaje podle systému hednoho písma, dále v případech, kdy jde o přesný přepis těch písmen cizích abeced, která nejsou technicky dosažitelná. Výhodou v. t. je, že umožňuje jednoznačný zpětný přepis do abecedy původní. V ČR je nejrozšířenější transliterace jmen a výrazů z cyrilice, stanovená státní normou ČSN 01 185.